

ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕК «ПРОСВІТИ» НА ВОЛИНІ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ: ПОСТУЛАТИ «ПРАВИЛЬНИКА»

У статті проаналізовано роботу бібліотек, що були засновані членами товариства «Просвіта» і діяли на території Волині на початку ХХ століття. Проаналізовані основні постулати «Правника», яким користувалися бібліотекарі Рівненського регіону. Визначено, що тогочасні читальні були своєрідними культурно-освітніми центрами, де обговорювалися важливі питання, проводилися різноманітні заходи, ставилися вистави. Окреслено шляхи використання досвіду просвітянських читалень у роки незалежності України.

Ключові слова: бібліотека, статут, освіта, товариство, націоналізм.

В статье проанализирована работа библиотек, которые были основаны членами общества «Просвита» и действовали на территории Волини в начале ХХ века. Проанализированы основные постулаты «Правильника», которым пользовались библиотекари Ровенского региона. Определено, что тогдашние читальни были своеобразными культурно-образовательными центрами, где обсуждались важные вопросы, проводились различные мероприятия, проводились спектакли. Определены пути использования опыта просветительских читален в годы независимости Украины.

Ключевые слова: библиотека, устав, образование, общество, национализм.

The article analyzes the work of libraries that were established by the members of «Prosvita» society and were popular in the Volyn region at the beginning of the twentieth century. The author analyzes the basic tenets of the «Ruling» which was used by the librarians in Rivne region. It is said that then the libraries were a cultural and educational centers, where important issues were discussed and variety of different performances were hold. The ways of using the experience of the libraries in nowadays Ukraine are shown.

Key words: library, regulations, community, nationalism.

Постановка проблеми. У роки незалежності свою діяльність відновило товариство «Просвіта», яке сьогодні має офіційну назву – Всеукраїнське товариство «Просвіта» імені Тараса Шевченка. Виникла ця громадська організація в 1868 році, коли розпочалася його робота на території Галичини.

У 20-х роках філії Львівської «Просвіти» почали діяти на території Волині. Найбільші з них знаходилися в Рівному, Луцьку, Кременці, Здол-

бунові, Корці. Активісти товариства займалися культурно-просвітницькою діяльністю, залучали до своїх заходів підрастаюче покоління та тісно співпрацювали із навчальними закладами. Використання їх досвіду є досить важливим питанням нинішніх духовно-просвітницьких осередків.

Необхідність вивчення кращих культурно-освітніх традицій визначена у Національній доктрині розвитку освіти, де зазначається, що «освіта виховує громадянина і патріота України, прищеплює любов до української мови та культури, повагу до народних традицій. Вона підпорядкована формуванню системи національних інтересів як головних пріоритетів світоглядної культури особистості і разом із тим сприяє оволодінню багатствами світової культури, вихованню поваги до народів світу. Українська освіта має гуманістичний характер» [8]. Ці тенденції простежуються у роботі національно-патріотичних організацій початку ХХ століття на кшталт «Просвіти». Дочірніми організаціями цього товариства були читальні (бібліотеки), які знаходилися майже в кожному селі Волинського регіону.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивчення питання розвитку освіти та культури на Волині займався ряд відомих науковців: С. Бричок, Т. Джаман, Л. Єршова, М. Ковальський, С. Коляденко, М. Костюк, О. Кушпетюк, М. Мельник. Особливості діяльності „Просвіти” згаданого регіону вивчали Б. Степанишин, Ю. Візитів, Т. Піяр, Б. Савчук. Автор статті аналізує діяльність рівненських читалень, використовуючи маловідомі джерела Рівненського обласного архіву, зокрема „Правильник” для бібліотек.

Формулювання цілей статті та постановка завдань. Автор статті має на меті вивчити роботу бібліотек, які були засновані членами «Просвіти» і діяли на території Волині на початку ХХ століття. З метою реалізації поставленої мети потрібно виконати такі завдання:

- визначити мету діяльності читалень;
- проаналізувати постулати «Правильника для читалень-бібліотек товариства «Просвіта» в Рівненському повіті»;
- вказати шляхи реалізації культурно-освітнього досвіду бібліотекарів початку ХХ століття в умовах незалежності України.

Виклад основного матеріалу. Важливу роль у роботі волинської «Просвіти» на початку ХХ століття відігравали читальні, які були її головними структурними одиницями. Серед архівних матеріалів Рівненського архіву знаходимо своєрідний

статут діяльності просвітницьких читальних залів, «Правильник для читалень-бібліотек товариства «Просвіта» в Рівненському повіті». Цей «Правильник» знаходився у кожній бібліотеці, висів на видному місці, був доступний усім читачам. У ньому зазначено мету просвітницьких читалень, графіки, форми, методи і прийоми роботи із відвідувачами.

Метою читалень було підвищення культурно-освітнього рівня мешканців певного населеного пункту. У «Правильник» зазначено: «Читальня засновується для задоволення культурних потреб місцевої української людності» [10, арк. 165]. Очоловав читальню керівник, кандидатура якого затверджувалася радою товариства. У читальні можна було ознайомитися із тогочасною періодикою (журналами та газетами).

Зазначимо, що відвідування читальні та користування її фондами були платними: «Книжки із бібліотеки для читання видаються за відповідним залогом та платою за користування, відповідною до місцевих умов» [10, арк. 165].

Керівництво волинських читалень пильно стежило за дотриманням належних санітарно-гігієнічних умов. У приміщенні були стелажі із книгами та журналами, великі столи, місця для сидіння: «У помешканні читальні завжди мусять бути порядок і чистота, відвідувачі повинні поводитися поважно і чемно, не допускати в розмовах грубих висловів та сварок. Жодних гулянок, музик і т. п. поза випадками влаштування публічних вистав та вечірок, що передбачені планами товариства, в помешканні читальні не дозволялися. Заборонялося в читальні перебування особам п'яним» [10, арк. 165]. Із наведеного уривка переконуємося, що відвідування бібліотеки навчало правилам етикету спілкування, піднімало культурний рівень особистості.

Аналіз головних положень «Правильника» засвідчував, що із відвідувачами бібліотекарі застосовували індивідуальні та групові форми роботи. Індивідуальна форма передбачала видачу книги певній особі, яка її читала у читальній залі. До групових залучали певну кількість відвідувачів, перед якими одна людина читала уривки із книг чи окремі статті, після чого відбувалося обговорення почутого.

Матеріальними справами бібліотеки завідували керівники. Окрім керівників, у читальні працював скарбник та писар. Усі працівники читальні виконували свої обов'язки безкоштовно.

У 20-30-х роках ХХ століття в читальнях Рівненщини працювали, наприклад, такі особи: Т. Євчук (с. Тудорів Гоцанської гміни), В. Рудик (с. Жаворів Майківської гміни), П. Тижук (м. Межиріч Рівненського повіту). Для обіймання посади керівника бібліотеки потрібно було на ім'я старости Рівненського повіту надіслати заяву-клопотання такого змісту: «Я, нижче підписаний мешканець міста/села ... заявляю, що беру на себе обов'язок керувати бібліотекою-читальнею в місті/селі ... в помешканні громадським. Маю від народження ... літ, не втратив прав згідно з арт. 25-30 Кодексу карного і є мешканцем міста/села ..., маю обивательство польське, в чому і розписуюся» [10, арк. 338].

Активісти волинських «Просвіт» намагалися зробити із читалень культурно-освітні центри, послуги яких не обмежувалися лише видачею літератури для читання. Вони прагнули, щоб жателі окремих міст чи сіл проводили там якомога більше

часу і могли збагатитися інтелектуально та духовно. У «Правильнику» для бібліотек Рівненщини акцентувалося, що „керівництво читальні, як і її відвідувачі, повинні завжди пам'ятати, що читальні товариства «Просвіта» є культурно-освітнім осередком для місцевої людності» [10, арк. 165].

Підтвердженням того, що читальні були справжніми просвітницькими центрами, був факт проведення в них різноманітних заходів, зокрема влаштовувалися вистави, забави, концерти, на яких виступали актори-аматори, місцеві артисти, літератори тощо. Для проведення свят, літературних вечорів та мистецьких зустрічей щоразу обиралася спеціальна особа. Зазначимо, що керівництво «Просвіти» зобов'язувало організаторів просвітницьких заходів узгоджувати свої дії із державними органами влади. Відвідування окремих масових заходів було платним. За виручені кошти активісти «Просвіти» купляли книги, передплачували газети, журнали та тратили їх на облаштування бібліотеки.

Відвідувачі повинні були читати газети та журнали лише у будівлі закладу. Серед постійних відвідувачів волинських читалень були не лише члени «Просвіти», а й усі бажаючі, які дотримувалися правил поведіння в них. Читальні працювали згідно із затвердженим графіком: «Видання книжок має проводитися в стисло означені керівником читальні дні та години, але з тим застереженням, щоби читальня відкривалася не раніше 7 год ранку і зачиналася не пізніше 11 год вечора» [10, арк. 165]. Водночас упродовж дня у приміщенні бібліотеки дозволяли проводити репетиції хорів та спектаклів, однак час їх проведення потрібно було узгоджувати із керівником читальні, щоб не було незручностей та претензій із боку відвідувачів. У зв'язку з цим про проведення додаткових заходів керівники завчасно писали оголошення.

Працівники читалень намагалися здійснювати національне пробудження не лише шляхом пропагування читання патріотичної української літератури, а й за допомогою поширення кольорів національної символіки – синього та блакитного. Так, згідно з вимогами «Правильника», «читальня повинна була мати над входовими дверима таблицю із написом жовтими літерами на темно-блакитному фоні» [10, арк. 165].

Діяльність підвідомчих волинській «Просвіті» читалень строго контролювалася, оскільки рада товариства постійно проводила їх люстрацію. Члени товариства здійснювали культурно-просвітницьку роботу, акцентуючи увагу на вихованні національно-патріотичних почуттів. Як зазначив науковець-рівнезнавець Г. Бухало, «вони переконливим, щирим словом несли в народ знання з української мови, історії, не давали забути рідну віру, культуру, свою націю» [1, с. 3].

Тогочасні періодичні видання оповідали про проведення культурно-освітньої роботи членами „Просвіти” у різних віддалених від повітових центрів селах. У повідомленні газети «Українська нива» під назвою «Село Річниця Берестейського повіту» описано зібрання просвітницьких читалень: «Ще зимою тут відкрито читальню-бібліотеку. Ініціаторами її заснування були К. Мушницький та К. Степанюк. Містилася вона в хаті самого К. Мучинського. ... молодь дуже уважно поставилась до бібліотеки-читальні. Збиралися, читали, радили

над тим, як провадити далі культурну працю. Зародилася для того думка влаштувати п'єсу «Наталка Полтавка» [10, арк. 249].

Висновки. Аналіз основних положень «Правильника для читалень-бібліотек товариства «Просвіта» в Рівненському повіті» свідчить про важливу роль читалень у просвітницько-педагогічній роботі товариства. Вони сприяли вихованню любові до української книги, пропагували національно-патріотичні ідеали. Перебування в них збагачувало особистість не лише інтелектуально, а й духовно. У читальнях забороняли знаходитися у нетверезому стані, що свідчить про пропагування здорового способу життя. Заборона використання нецензурних слів спрямовувалася на виховання правильних навичок спілкування. Дотримання правил внутрішнього розпорядку у бібліотеці сприяло формуванню дисциплінованості та порядку. Загалом, можна стверджувати, що волинські бібліотеки-читальні досягли своєї місії і зуміли стати просвітницько-культурними центрами міс і сіл Волинського воєводства, навколо яких гуртувалися поціновувачі книг, культури та прихильники збереження самобутності української нації. До волинського товариства входили представники різних верств населення: робітники, інтелігенція, сільські жителі. Керівництво організації залучало до проведення своїх заходів дітей та молодь: будучи людьми далекоглядними, керівники «Просвіти» постійно тримали у полі зору молодь і дітей.

Нинішні культурологи у просвітницькому досвіді бібліотекарів початку ХХ століття можуть знайти таке застосування: сприяння створенню освітніх центрів, особливо в сільській місцевості; використання різноманітних форм та методів роботи з населенням; перетворення бібліотек на установи, де не лише видаються книги, а й проводяться музичні вечори, ставляться вистави, відбуваються перегляди кінофільмів тощо; активне залучення до роботи бібліотек молодого покоління.

Сьогодні необхідно продовжувати вивчати маловідомі матеріали про діяльність «Просвіти» на початку ХХ століття в селах не лише Волині, а й інших регіонів України, порівнювати специфіку діяльності бібліотек у різні роки, виділяти позитивне та впроваджувати кращі надбання у роботу просвітницько-культурних закладів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бухало Г. „Просвіта” сіяла світло / Г. Бухало. – Рівне : Державне редакційно-видавниче підприємство, 1994. – 47 с.
2. Візитів Ю. Пластовий рух на Волині в міжвоєнний період : монографія / Ю. Візитів. – Рівне : Волинські береги, 2008. – 180 с.
3. Гладунова Є. „Просвіта” і просвітяни / Є. Гладунова. – Рівне : Волинські береги, 2003. – 96 с.
4. Єршова Л. Розвиток жіночої освіти на Волині (кінець XVIII – початок ХХ століття) : дис. ...канд. пед. наук : 13.00.01 / Єршова Людмила Михайлівна. – К., 2002. – 307 с.
5. Іваничук Р. Нарис історії „Просвіти” / Р. Іваничук, Т. Комаринець, І. Мельник, А. Середян. – Львів = Краків = Париж : Просвіта, 1993. – 232 с.
6. Малюта О. В. Просвіта / О. В. Малюта // Енциклопедія історії України. – К. : Наукова думка, 2012. – Т. 9. – С. 33-34.
7. Національна доктрина розвитку освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.
8. Переписка із волинським повітовим управлінням поліції з питань діяльності організації „Просвіта”. – ДАРО, ф. 30, оп. 18, спр. 482, 63 арк.
9. Переписка із повітовим управлінням державної поліції з питань діяльності української організації „Просвіта”. – ДАРО, ф. 30, оп. 18, спр. 484, 363 арк.
10. Піяр Т. Наша доля – Союз українок / Т. Піяр. – Рівне : Волинські береги, 2012. – 144 с.
11. Савчук Б. Волинська „Просвіта” / Б. Савчук. – Рівне : Ліста, 1996. – 154 с.
12. Союз українок // Енциклопедія українознавства : словникова частина / ред. В. Кубійович ; Наукове товариство ім. Т. Шевченка у Львові. – Репринтне відтворення видання 1955-1984 років. – Париж = Нью-Йорк : Молоде життя, 1976. : Перевидання в Україні. – Львів, 2000. – Т. 8. – С. 2801-3200.
13. Союз українок [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki>.

Дата надходження до редакції: 21.11.2014 р.